

CÂMİÜ'T-TİRMİZÎ NÜSHALARININ RİVAYETİ*

The Transmission of Tirmidhî's "Jâmi"

James ROBSON**

Çev. Tuğberk UĞURLU***

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Şeddâd b. ed-Dehhâk es-Sülemî el-Bûğî et-Tirmizî, Sünnîler tarafından kabul edilen altı nüfuzlu hadis kitabından (Kütüb-i Sitte) birisi olarak tanınmış Sunen'in müellifidir. Dedesinin Merv Şehri'nden olduğu ancak el-Leys b. Seyyâr'ın¹ zamanında oradan, Ümmü Derya'nın kuzey yakasında bir kasaba olan Tizmiz'e² göçtüğü rivayet edilir. Diğer pek çokları gibi Tirmizî de öğrenme arayışı ile yolculuklar yapmış, sayısız Horasan, Irak ve Hicaz³ âlimlerinden hadis dinlemiştir. Buhârî'ye öğrencilik yapmış olmakla birlikte Kuteybe b. Sa'id al Bağlânî (v. 240) Ali b. Hicr el-Mervezi (v. 244), Ebû Kureyb Muhammed b. Alâ el-Kûfî (161-248) ve Muhammed b. Beşşâr el-Basrî⁴ (167-252) gibi Buhârî'nin bazı şeyhlerinden de hadis

---

* Bu makale Bulletin of the School of Oriental and African Studies, 1954, sayı 16, 258-270 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Tercümede yazarın tercih ettiği terimsel kavramlar korunmaya çalışılmış, İngilizce aktarılmış olan Arapça köklü isimler Türkçeleştirilerek yazılmıştır. Aynı şekilde, İngilizce literatüre uygun olarak verilmiş dipnotlar da Türkçeleştirilmiştir.

** Prof. Dr., Manchester University.

*** Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, e-posta: tugberk_ugurlu@yahoo.com, Yazı gönderim tarihi: 20.05.2016, Yazı kabul tarihi: 28.06.2016

¹ el-Leys b. Nasr b. Seyyar, ayrıca Yâkût, Geog. Wörterb., IV/25; Hacı Halife V/121

² İbn Hayr, *Fehrese*, 118.

³ Sem'anî, *Ensab*, 106a; İbn Hacer, *Tehzib el-tehzib* (Haydarabad, 1325-8), IX/387; F. Wüstenfeld, *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke* (Göttingen, 1882), No. 75.

⁴ Sem'anî, aynı yerde Kuteybe b. İsmail el-Ba'lanî'yi de alır ve ayrıca Buhârî'nin şeyhlerinden değil gibi görünen Henâd b. el-Sarî el-Kûfî'yi, Muhammed b. Musa el-Basrî'yi ve Abdullah b. Abdurrahman el-Darimî es-Semerkandî'yi zikreder. İbnu'l Kayserânî (*Kitabu'l cem beyne kitabai Ebi Nasr el-Kelebâzî ve Ebi Bekr el-*

dinlemiştir. Onun hadisleri hafızasında tutabilme kuvvetine işaret edilmek için bir kıssa nakledilir. Mekke yolunda kendisinden iki cüz hadis yazmış olduğu bir şeyh ile karşılaşır. Bu notların yanında olduğunu düşünerek şeyhe hadislerinden sormaya başlar, fakat yanında getirdiği kâğıtların kendi notları değil de boş kâğıtlar olduğunu görünce şaşırır. Elinde bu boş kâğıtlarla soru sormaya devam eder. Bir süre sonra şeyh elindeki kâğıtların boş olduğunu fark edip onu azarlar. Bunun üzerine Tirmizî onu, hadislerini zaten ezbere bildiğine inandırmaya çalışır. Bütün hadislerini ona tekrar ettiği halde şeyh Tirmizî'nin zekâsına ikna olmaz, bunun üzerine Tirmizî ondan başka hadisler rivayet etmesini ister. Şeyh 40 farklı hadis daha nakleder ve Tirmizî tek bir hata dahi yapmaksızın hadisleri tekrar eder, böylece hadis ezberindeki takdire şayan hafıza kuvvetini göstermiş olur.⁵

Buhârî vefat ettiğinde Horasan bölgesinde Tirmizî gibi ilmi, güçlü hâfızası, zühd ve takvâsı ile tanınan bir başka âlimin kalmadığı söylenmiştir.⁶ Kendisinden yaygın olarak “âma” diye bahsedilir. Körlüğü ise genellikle Buhârî'nin vefatı üzerine döktüğü gözyaşlarına dayandırılır.⁷ Zehebî onun iki yıl boyunca kör kaldığından bahseder ancak, doğduğundan beri kör olduğuna dair kabul edilmesi güç iddialar da vardır.⁸

Tirmizî'ye atfedilen övgülerin içerisinde muhalif bir de yorum vardır. İbn Hazm'ın (383-456), “*Kitâbu'l-İsal* (veya İttisal)”inde şöyle dediği nakledilir “Muhammed b. İsa b. Sevre” bilinmeyen biridir.⁹ Zehebî ise, bunun dikkate değer bir yorum olmadığını, olsa olsa İbn Hazm'ın Tirmizî'nin eserlerini bilmediği anlamına gelebileceğini söyler. Ancak İbn Hacer ise buna katılmaya yanaşmaz. Onun ifade ettiğine göre İbnü'l-Faradî (v. 403), “*el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*” adlı eserinde Tirmizî'nin hakkını vermiştir ve zaten da bunu es geçemezdi.¹⁰ Onun (İbn Faradî) dediğine göre İbn Hazm diğer bilinen otoriteler hakkında da aynı tarzda konuşuyor ve onları adalet sıfatını

İsbahânî, Haydarabad, 1323) Henâd ve Abdullah'ı sadece Müslim tarafından nakledilen hocalar olarak verir. Eğer Muhammed b. Musa *Tehzîb* IX/482'de zikredilen kişiye, Tirmizî ondan nakletmiş olmasına rağmen Buhârî'nin naklettiğine dair bir gösterge yoktur. İbn Hallikân (De Slane), II/679, Kuteybe'yi, Ali İbn Beşşar'ı ve diğerlerini verir.

⁵ Zehebî, *Tezkirâtü'l Huffâz* (Haydarâbâd, 1315), II/188; *Tehzîb* IX/388.

⁶ *Tehzîb*, aynı yer.

⁷ *Tehzîb*, aynı yer; *Tehzîb* IX/389

⁸ Ensiklopedia of İslam, IV/796

⁹ Zehebî, *Mizanü'l i'tidâl* (Kahire, 1325), III/117; *Tehzîb*, IX/388. *Mizan*, *îsal*'i ve *Tehzîb* de *ittisal*'i kapsar. Buna ek olarak Brockelmann, *GAL* I/695'de ikisinden de bahseder.

¹⁰ bu kavramsal çerçevede. Brock., a.g.e. 578. İbnü'l Faradî'nin, İbn Hazm'ın bu eseri övdüğünden bahsettiği yer.

taşınamamakla suçluyor görünüyor. Tirmizî, Tirmizî'den altı fersah uzaklıkta olan Buğ'un bir köyünde, kuvvetle muhtemel, h. 279 yılında vefat etmiştir.¹¹

Onun tasnif ettiği hadis eserine fıkıhın yanı sıra diğer meselelere de değindiği için genel kabul olarak “*Câmi*” adı verilir. Bazen “*Camî ‘u’l-Kebir*” bazen de “*Sünen*” olarak anılır. İbnü'l Nedim ve Yâkût ayırt etmek için “*Kitabu’s-Sahih*” derler.¹² Meerut baskısında kitabın genel bilinen isminin Tirmizî'nin Camii olduğu söylenirken biraz aşağılarda “*Sünen*” adı geçer. Ebû Ali Mansûr b. Abdullah el-Hâlidî Tirmizî'den şöyle nakleder, “Bu eseri meydana getirdim ve onu Hicaz, Irak ve Horasan âlimlerine sundum, hepsi de hoşnut kaldılar.” Hâlidî şunu da ekler, “Kimin evinde bu kitaptan bulunursa, sanki o evde konuşan bir Peygamber var gibidir”.¹³ *Camii*, Müslümanların genel olarak onu onaylamadaki yavaşlığına rağmen, hak ettiği önemi kazandı. Çok bir özelliği de her hadis üzerinde tartışması ve hadisin sıhhat derecesini saptamak için terimler kullanmasıdır. Tirmizî kitabının sonunda kendi kullandığı terimleri açıkladığı bir bölüm de eklemiştir ancak ne yazık ki arzu edildiği kadar yeterli değildir. Yine de o, hadisleri birbirlerine yakın değerler üzerine sınıflandırma girişimden ve böylece hassas analizlerin gelişmesinde önemli yeri olan bir eser ortaya koymasından ötürü itibar görmektedir.¹⁴

Tirmizî'nin Hadislerinin Rivayeti

Tirmizî'nin rivayet ettiği hadislere sahip olduğu söylenen birtakım kişiler vardır. Sam'ânî bunları şu şekilde sıralar; Muhammed b. Sehl *el-Gazzâl*, Yakz b. Muhammed *el-Dihkân*, Ebu'l-Nasr er-Râşidî (v. 339), *Hafız* Ebû Ali b. el-Harb, Hammâd b. Şâkir en-Neseî (v. yaklaşık 290), Ebu'l Abbâs el-Mahbûbî (d. 346) ve el-Huşeym b. Kuleybe eş-Şâşî.¹⁵ Tirmizî'ye dair dağınık kaynaklar veren Yâkût, yukarıdaki isimlerden sadece

¹¹ İbn Hayr, *Fehrese*, 118. 279 yılı Ramazan'ın 13'ü Pazar gecesi olduğunu söyler; İbn Hallikân, II/679. 279 yılı Receb'in 13'ü olduğunu söyler; *Tehzib*. II/188. 13 Recep 279 olduğunu söyler; IX/388. Recep 279 der; Sem'anî, *Ensâb*, 106a. 270'ten sonraki yıllarda olduğunu söyler; Yâkût, *Geog. Wörterb.* I/844. Sem'anî'ye katılır. İbn Hallikân Sem'anî'nin 275 dediğini nakleder ancak bu *Ensâb* 106a'daki tarihle uyumlu değildir.

¹² *Fihrist* (Kahire, 1348), 325; *Geog. Wörterb.* I/844. *Camii*'nin Kahire baskısı (1350-1931) *Sehihü't Tirmizî* olarak başlık atmıştır.

¹³ *Tehz.* II/188

¹⁴ bu kavramsal çerçevede. I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, II/250 ve devamı.

¹⁵ Bu el- Heytam b. Kuleyb el- Şâşî'nin, Yâkût, Zehebî ve İbn Hacer tarafından bahsedilen hatası olmalı. Aşağıya bakınız. Vol. XVI. Part 2.

Ebu'l Abbâs el-Mahbûbî'yi zikreder¹⁶ ve Ebû Bekir Muhammed b. en-Nadr el-İsmithânî (v. 320 den önce)¹⁷, Ebû Seleme en-Nadr b. Rasûl el-Berdâdî es-Semerkindî¹⁸, Ebû Sa'id el-Heytam b. Kuleyb eş-Şâşi (v. 335)¹⁹ ve Ebu'l-Hâris Esed b. Hamduyah b. Said el-Vartinî en-Nesefî (v. 315)²⁰ isimlerini de ekler. Zehebî bu bahsedilenlerden Hammâd, Mahbûbî ve Heytam'ı verip²¹ ayrıca Makûl b. el-Fadl (v. 318), Muhammed b. Mahmûd b. Anbâr²², Abd b. Muhammed (her biri Nesefî künyesine sahiptir) ve Ahmed b. Ali b. Hasanuyah (248-340) isimlerini de ekler ve daha başka isimlerin de olduğunu söyler. İbn Hacer ise Mahbûbî, Heytam, Esed ve Abd'ı verip ayrıca Tüccar Ebû Hamid Ahmed b. Abdullah b. Dâvûd el-Mervezî, Ahmed b. Yûsuf en-Nesefî, Dâvûd b. Naşr b. Suhail el-Bezdevi, Mahmûd b. Numair ve oğlu Muhammed, Muhammed b. Mekkî en-Nesefî, Ebû Cafer Muhammed b. Said el-Herevî (v. 303)'den başkaları olduğunu da vurguluyor.²³ Bu mezkur şahısların *Camii*'nin tamamını rivayet edip etmedikleri net değildir. Sadece söylendiği gibi bunlar, ne kadar rivayet ettikleri söylenmeksizin Tirmizî'den rivayet edenlerdir. Bunların çoğu veya tamamının *Camii*'yi rivayet etmiş olmaları mümkünken, yukarıda ismi zikredilmiş olanlar içerisinde yalnızca iki tanesinin bu eseri rivayet ettiklerine dair kayıtlara ulaştım. Ayrıca, Ebû Bekir b. Hayr (502-575) *Fehrese*²⁴ adlı eserinde Ebû Zer Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el Tirmizî'den ve Ebû Muhammed el-Hasan b. İbrahim el Kettân'dan bir zincir vermiştir. İsmi bulduğum râvîlerden hiçbir yerde bahsedilmemiştir.

Mahbûbî Nüshası

Ebu'l Abbâs Muhammed b. Ahmed b. Mahbûb b. Fudayl el-Mervezi el-Mahbûbî (v. 346) Merv'e mensuptu ve zengin bir tüccardı. Oğlu Ebû Muhammed Abdullah bariz bir şekilde babasının servetinden faydalanırdı. Hâkim Ebû Abdullah

¹⁶ *Geog. Wörterb.* I/844.

¹⁷ *a.g.e.* I/265.

¹⁸ *a.g.e.* I/551.

¹⁹ *a.g.e.* I/747,844.

²⁰ *a.g.e.* IV/920.

²¹ *Tehz.* II/187.

²² *Geog. Wörterb.* I/825. Muhammed b. Mahmud b. Entar b. Ebû İsa et- Tirmizî'den bahseder ve Ebû Bekr Muhammed b. Süleyman b. el- Hıdr (v. 407)'in Tirmizî'nin *Kitabu'ss Sahih*'ini ondan rivayet ettiğini söyler.

²³ *Tehz.* IX/ 387.

²⁴ s. 121.

(321-405) Merv'i ziyaret ettiğinde Ebû Muhammed'i babasının arkasında dikilirken gördüğünü ve o güne kadar gördüğü en güzel görünüşe ve giyime sahip genç adam olduğunu söyler. Oğlunun babasından rivayet ettiği söylenir ancak neleri rivayet ettiği belirtilmemiştir ve adı da Tirmizî'nin *Camii* için bulduğum zincirde bulunmamaktadır.²⁵ *Camii* nüshasının en makbulüne sahip gibi görünen Ebu'l Abbâs el-Mahbûbî 346 yılında vefat etmiştir.²⁶ Bu Tirmizî'nin vefatından 67 yıl sonraya denk gelmektedir ki, bu da bize Mahbûbî'nin Tirmizî'den hadis işittiği zamanlar oldukça genç bir delikanlı olduğunu gösteriyor. Onun *Camii*'i işitme metodu yaygın olarak belirtilmemiştir. “an” lafzı kullanılmıştır ancak, İbn Hayr onu tanıtırken *Camii*'nin Ebû İsâ'ya dinleyerek nakledildiğini söyler.²⁷ Başka bir yerde “*ahberenâ*” ve “*ahberenâ bihî sem'an*” şeklinde tanıtılır. Hiçbir yerde onun kaynaklardan ne yolla naklettiğinden bahsedilmez ancak çok tanınmış bir râvî olmasından ötürü biz buna imtiyaz verebiliriz.

Mahbûbî nüshasından aldığı üç satırı veren İbn Hayr²⁸ sıklıkla “*haddesenî bihâ*” kullanır. O da bunu tüm eseri İbnü'l-Tuyûrî (411-500)²⁹ diye bilinen Ebu'l Hüseyin el-Mübarek b. Abdü'l-Cebbâr el-Sayrafi'den “*semâ'an alâihi*” ekleyerek alan Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî'den almıştır.³⁰ Bir parçası da Bağdat'da, başından itibaren Ebû Tahir el-Bağdâdî'dendir. İkisi de bunu İbn Zevc el-Harra (v. 438)³¹ diye bilinen Ebû Ya'î Ahmed b. Abû'l Vahid b. Muhammed b. Cafer'den, o da Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed b. Ahmed b. Şu'be el-Sincî el-Mervezî'den (v. 391)³², o da Mahbûbî'den (her seferinde *ahberenâ* kullanılarak) o da Tirmizî'den (*an* kullanılarak) almışlardır. *Deavât* ve *Menâkıb* kitaplarındaki bazı hadisler, Tirmizî'nin son bölümünde olduğu gibi, Ebû Ya'î'den işitilen rivayetler arasından değildir, Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Ömer el-Havzanî (435-512)³³ ondan da babası Ömer b. el-Hasan³⁴ yoluyla elde edilenlerdendir. İbn Hayr, Havzanî'yi dayısı olarak addeder. Havzanî vefat ettiğinde on

²⁵ Sem'anî, *Ensâb*, 511a. ayrıca el- Hatib el- Bağdadî, *Tarihü'l Bağdat* (Kahire, 1349/1931), No. 3990.

²⁶ Sedefî, *Das Biographische Lexicon* (Bibl. İslamica, 6b), No 310.

²⁷ *Fehrese*, 118.

²⁸ *a.g.e.* 117-19

²⁹ *Geog. Wörterb. Register; Mizan* III/5

³⁰ İbn Başkuval, *Sila*, No. 1181; İbn Hall., III/12 ve devamı; *Tehz.*, IV/86 ve devamı; İbn Ferhun, *el- dibaj el-muhattab* (Kahire, 1329/1911), 281 ve devamı; Mekkerî, *Analektes*, I/477 ve devamı.

³¹ Hatib, *adı geçen yer*. No. 2015

³² Hatib, *a.g.y.* No. 3990; Sem'anî, *Ensâb*, 313b.

³³ *Sila*, No. 315; *Dibaj*, 104

³⁴ *Sila*, No. 860.

yaşından büyük değildir ancak sonradan göreceğiz ki *Camii*'yi dayısından doğrudan almamıştır.³⁵

Kahire'de 1350/1931'de yayınlanan *Camii* baskısında İbnü'l-Arabî (v. 543) tarafından yazılan, *Camii*'yi nasıl aldığını açıklayan bir önsöz mevcuttur.³⁶ İbn Hayr'ın İbnü'l-Arabî'den naklettiğini söylediği nüshayla kıyaslandığı zaman nüshaların ana hatlarının özdeş olduğunu, sadece detaylarda ufak nüanslar olduğunu fark ediyoruz. İbnü'l-Arabî, eserini Bağdat'ta (*bi Dâru'l-Hilafe*), her ikisine de İbn Zevc el-Harra'nın icazet verdiği (*an* kullanılarak) Ebû Tahir el-Bağdâdî'ye ve Ebu'l-Hasan el-Kâtî'î'ye okuduğunu söyler. Ancak şunu da ekler ki, Ebu'l Hasan el-Kâtî'î her açıdan muteber bulunca kendisini öğrenci olarak ona adamıştır. Hakkında bilgi bulabildiğim tek Ebu'l Hasan el-Kâtî'î, İbnü'l-Arabî vefat ettikten sonra doğmuş olduğu için bunun aynı adam olması söz konusu olamaz. Ancak İbn Hayr'ın söylediğine göre İbnü'l-Arabî *Camii*'yi Ebul' Hasan el-Mübârek'ten el-Kâtî'î'da almıştır, bu durumda muhtemelen Kahire baskısında Ebu'l Hasan'ı Ebu'l Hüseyin şeklinde okuyarak bir yazım hatası yapılmıştır. Zincir Tirmizî'ye geri döner, Ebû Tahir ihmal edilir, İbn Hayr'ın kaydettiğine göre *an* ve *ahberenâ* lafızları çokça kullanılır. Fakat Ebû Ya'li'nin işittikleri içindeki kayıp metinle ilgili hiçbir alıntı yapılmadığını fark etmek şaşırtıcıdır. İbnü'l-Arabî başka nüsha satırlarının da elinde olduğunu ekler ama onların neler olduğunu söylemez.

İbn Hayr bu nüshayı aynı zamanda Ebu'l-Hasan Abbâd b. Sarhan b. Müslim el-Ma'afirî (464-543)'den³⁷ 520 yılının Ramazan ayında Sevilla'daki bir mescitte cemaat ile, bir kısmını işiterek, okuyarak ve tamamını münavele yoluyla aktarmaya icazet alarak edinmiştir. Abbâd bunu İbnü't-Tayurî'den 492 yılının Muharrem ayında, Bağdat'ın batısında bulunan el-Kark'daki evinde ve aynı zamanda el-Mervezî caddesindeki mescitte edinmiştir, Abbâd dinlerken kendisine okunmuştur. İbnü't-Tayurî, İbn Zevc el-Harra'dan 438 yılının Cemaziye'l-âhir ayında almıştır. Kendisine okunmuş o da onaylamıştır. İbn Zevc el-Harra evinde (*menzilinâ*) Ebû Ali el-Mervezî'den edinmiştir. 391 Muharrem ayında kendisine aslından okunmuştur. Ebû Ali onu Mahbûbî'den almıştır, herhangi bir tarih söylenmemiştir. Bu noktaya kadar İbn

³⁵ bkz. s. 265

³⁶ s. 6. öcesi ve sonrası.

³⁷ *Sila*, No. 970.

Hayr'dan sonra “*ahberenâ*” hep kullanılmıştır. Mahbûbî eserin, *Kör Hafız* Ebû İsâ'ya, o dinlerken okunduğunu söyler. Bu zincir, neredeyse tamamen, bahsi geçen İbnü'l-Arabî kanalıyla gelen ile aynıdır ancak, onun özel bir ilgi çekiciliği vardır çünkü neredeyse her bağlantıda detaylar verilmiştir.

İbn Hayr'ın üçüncü hocası Şeyh ve muhaddis, İbnü't-Talâ (v.551)³⁸ olarak bilinen Ebu'l-Hüseyin Abdü'l-Melik b. Muhammed b. Hişam b. Sa'd el-Kaysî'ydi. Ona Şilb'de eseri baştan sona okumuştur. O da İbn Sükkera (452-514)³⁹ olarak bilinen Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Fira el-Sedefî'den, kendisine Murcia'da bir mescitte cemaat ile 512 yılının Ramazan ayının 24 günü boyunca okumuştur. *Haddesenî bihi* kalıbını kullanmıştır. İbn Sükkera da Ebu'l-Fadl Ahmed b. el-Hasan b. Hayrun'dan (406-488)⁴⁰ onun Nusayr Caddesindeki evinde ve İbnü't-Tayurî'den onun el-Kâti'a'daki Kark'ın el-Mervezi Caddesi'nde olan mescidinde ikisine de ayrı ayrı okuyarak edinmiştir. *ahberanî bihi* diyerek anlatır. Onlar da İbn Zevc el-Harra'dan o da Ebû Ali el-Mervezî'den o da Mahbûbî'den o da Tirmizî'den her defasında *an* lafzı kullanarak aktarmıştır. İbn Hayr'ın ilk zincirde İbn Zevc el-Harra'nın duyduğunu söylediği ancak kayıp olan metinden burada da bahsedilir ancak içerdikleri meseleler farklıdır. İbn Şahfûr⁴¹ olarak bilinen Ebu'l-Kasım Abdullah b. Tahir el-Temimî el-Belhî bu cüzü hac için Mekke'ye gittiğinde almış ve Bağdat'a getirmiştir. Onu Şeyhi Muhammed b. Abdullah el-Fârisî'den Ebu'l Kasım Ali b. Ahmed el-Huzai⁴² aracılığıyla o da Ebû Said el Heytam b. Kuleyb el-Buhârî (v. 335)⁴³ yoluyla Tirmizî'den her seferinde *an* kullanılarak almıştır. el-Haytam yoluyla gelen bir zincirin kalıntısının fark edilmesi ilgi çekicidir, onlardan birisi Tirmizî'nin Camii'ni aktarmasıyla ünlenmiştir.

Kuranî, Nahlî, Mekkî, Fullânî ve Şeykânî (1-5 no'lu ekler arasında işaret edilmiştir)⁴⁴ tarafından yapılmış beş çalışma 1328 yılında Haydarabad'da birlikte yayınlandı, içinde bazı rivayet zincirleri verilmektedir. H. 1, (s.8)'de Ebû Hafz Ömer b.

³⁸ Debbî, *Buhyat el- meltemis* (Madrid, 1885), No. 1055.

³⁹ Sila, No. 327; GEog. *Wörterb., Register; Dibâj*, 104. ve devamı

⁴⁰ İbnü'l Cezerî, *Ğayat en- nihaye* (Bibl. Isl. 8), No. 190; *Geog. Wörterb.*; İbnü'l Esir, *Kâmil* (Kahire, 1301), X/88.

⁴¹ bu kavramsal çerçevede. *Fihrisa* 178; Debbî, No. 655.

⁴² bu kavramsal çerçevede. *Geog. Wörterb.* I/747

⁴³ a.g.e. el- Şâşî el- Bingazî olarak anıldığı yer; Tehz. III/63, el- Şâşî olarak anıldığı yer.

⁴⁴ detaylar için bkz. BSOAS. XIV (1952), s. 580, No. 6

Muhammed b. Ma'mer ibn Tabarzaz el Bağdadî (516-607)⁴⁵ *Camii*'yi, son cüz dışında tamamını almış, *Menâkıb İbn Abbâs*⁴⁶ bölümünden sonuna kadar genişletmiş olan Ebu'l-Feth Abdü'l-Melik b. Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ebû Sehl el-Kuruhî⁴⁷ (462-548)'den o da Ebû Amir Mahmûd b. el-Kasım el-Azdî⁴⁸, Tüccar Ebû Bekir Ahmed b. Abdü's-Samed el-Guracî⁴⁹ ve Ebû Nasr Abdül'aziz b. Ahmed el-Herevî el-Tiryâkî⁵⁰ (d.483)'den aldığı söylenmektedir. Eksik de cüz ona Yağ Tüccarı Ebu'l-Muzaffer Ubeydullah b. Ali b. Yasin el-Herevî tarafından tedarik edilmiştir. Hepsisi de eseri Ebû Muhammed Abdü'l-Cebbâr b. Muhammed b. el-Cerrâh el-Cerrâhî el-Mervezî⁵¹ (v. 420'den sonra) Mahbûbî aracılığıyla Tirmizî'den nakletmişlerdir.

H. 2 (s. 15), H. 3 (s. 6), H. 4 (s. 20), ve H. 5 (s. 44) yazmaları aynı isnad zincirini yalnızca Azdî kanalıyla verir, ancak onun rivayetinin tamamlanmamış olduğuna dair bir belirti yoktur. H. 1 *an* lafzını kullanan Kuruhî ve Mahbûbî dışında baştan sona *ahberenâ* kullanır. H. 2 de baştan sona *ahberenâ* kullanır, Kuruhî *bicamiihi* eklerken Mahbûbî de *bihi sema'an* eklemektedir. H. 3, H. 4 ve H. 5 yalnızca *an* kullanır.

H. 1 (s. 9) ve H. 3 (s. 50) H. 1'den alıntı yaptığımız isnad ile aynı zinciri verir, yalnızca Ebû Ahmed Abdü'l-Vehhab b. Ali b. Abdullah ibn Sukeyne el-Bağdadî⁵² (v. 607) *Camii*'yi, hocası Ebû İsmail Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî'nin⁵³ naklettiği gibi nakleden Kuruhî'den almıştır. İsnadın iki kaydında da sadece *an* kullanılmıştır.

H. 3 (s. 38)'ün isnadı H. 1 ilk yapılan atıf ile ana noktalarda uyumludur ancak üç kişi, Azdî, Guracî ve Tiryâkî, Ebu'l-Hasan Bardas (veya Barkad) b. el-Kasım el-Kuruhî'nin hocalarıdır. Ancak bu isimde bir şahıs ile ilgili hiçbir bilgi bulamadım, bu

⁴⁵ *Geog. Wörterb*, II/522 ve devamı, Tabarza'dın verildiği ve Deregazzî künyesinin eklendiği yer. *Kamil* XII/137, ayrıca Tabarza'dı verir.

⁴⁶ *Bâb*, 42.

⁴⁷ Sem'anî, *Ensâb*, 481a; *Geog. Wörterb*, I/846, IV/270. Sem'anî'nin telaffuzuyla. Yâkût, H.1, H. 2 ve H. 3 hepsi Kuruhî'yi verir.

⁴⁸ *Geog. Wörterb*, IV/270, nadiren Kuruhî'nin Herat'da ondan ve Tiryâkî'den işittiğine değinir.

⁴⁹ Sem'anî, *Ensâb* 481a, ondan Kuruhî'nin hadis işittiği kişiler arasında bahseder.

⁵⁰ a.g.e. 106b. *Geog. Wörterb*, I/846, ondan Ebû Nasr Abdül'aziz b. Muhammed b. Sumâme el Tiryâkî diye bahseder ve Kuruhî'nin Bağdat'da ondan son hadis işiten kişi olduğunu söyler. Bunun illaki yukarıda No. 3'de söylenenlerle çelişmesi gerekmez çünkü Kuruhî Bağdat'a göçmüş ve vefat edeceği Mekke'ye gidene kadar orada kalmıştır. (*Ensâb* 481a)

⁵¹ *Ensâb*, 125b. *Geog. Wörterb*, I/846, Tiryâkî'nin ondan rivayet ettiğini söyler.

⁵² a.g.e. III/866, ve *Register*; H. Kuruhî 3083, 5539, 5822 maddeleri.

⁵³ *Geog. Wörterb*, IV/210 ve *Register*; H. Kuruhî 3083, 5539, 5822 maddeleri.

yüzden burada ortaya çıkabilecek karışıklık ile ilgili net bir şey söyleyemiyorum. Aslına bakılacak olursa Kuruhî gibi iyi tanınan hocaları kaynak göstermesi şüphe uyandırıcıdır, ancak aynı künyeye sahip iki çağdaş kişinin aynı kişiden alıntı yapması da doğal olarak mümkündür. Ayrıca şu da eklenmeli ki *Camii* bu Kuruhî tarafından Ebû Hafz b. Amile ve Aclun kadısı oğlu Takiyuddin'e teslim edilmiştir. Hakkında bilgi bulamadığım bu adamlar gördüğüm başka hiçbir isnad zincirinde çıkmıyorlar. Bu yüzden buradaki varlıkları Kuruhî adında iki farklı *Camii* râvîsi olduğu iddiasının lehine olan bir argüman olabilir. *an* isnadın tamamı boyunca kullanılmıştır.

H. 4 (s. 19)'da H. 1 den yapılan ilk alıntıya benzer bir isnad vardır, tek fark Kuruhî'nin hocası olarak Azdî ve Guracî'nin çıkıyor olması ve onun Ebû Muhammed Abdu'l-Hâlid b. el-Anceb b. Muammer el-Tusterî'ye⁵⁴ tıpkı İbn Tabarazaz'a aktardığı gibi aktarmış olmasıdır. *ahberenâ* baştan sona kullanılmıştır. Kuruhî *bicamihi* ifadesini eklemiştir ve Tusterî icazet usulü ile aldığı yazılı bir nüshadan bahseder.

H. 5 (s. 44) üç isnad verir, diğer verilmiş olanlarla bir şekilde farklı olarak yalnızca *an* kullanır. İlk ikisi Azdî kanalıyla Cerrâh'dan o da Mahbûbî ve Tirmizî'den gelir. Üçüncünün Azdî aracılığıyla Mahbûbî'den geldiği söylenir ki bu muhtemelen bir hatadır. İlk olarak Zahir b. Rustum el-İsfahânî⁵⁵ (v. 7. yüzyıl) el-Kasım b. Sehl el-Herevî'den o da Azdî'den aktarmıştır. İkinci olarak Ebu'l-Müneccce Abdullah b. Ömer el-Lettî⁵⁶, Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evvel b. İsa el-Siczi'den⁵⁷ (458-553) o da Azdî'den aktarmıştır. Üçüncü olarak Ebu'l-Kasım b. Asâkir⁵⁸ (499-571) Abdurrahman b. Muhammed b. Mes'ûd'dan o da Muhammed b. Ali b. Salih'den Azdî yoluyla aktarmıştır.

⁵⁴ *Geog. Wörterb.*, IV/784, Neştabrî künyesini verir ve Abdu'l Halid'in hafız diye çağrılmasının sebebinin muhaddis olmasından dolayı olmadığını söyler. Az hadis işitmiştir. H. 4 (s. 19)'de dipnotta Şatirî'yi Tüsterî'ye alternatif olarak verir.

⁵⁵ Subkî, *Tabakât'ü'l Şafi'iyye el- kübra* (Kahire, 1323-1334), V/56, Zahir b. Rustum b. Ebu'l Recâ'yı verir ancak, eklemek niyetinde olduğu açıklamayı ihmal etmiştir. Onu 7. yüzyılda vefat etmişler arasına koyar.

⁵⁶ R. A. Nicholson, Serrâc'ın *Luma*'sında (G.M.S), s 1.'de bu aynı isimde zorluk yaşamış ve Ebu'l Hicâ ve Leysi şeklinde okunmasını tavsiye etmiştir ancak bu pek gerekli görünmemektedir. Onun metninde yukarıda H. 5'de olduğu gibi Ebu'l Müneccce ve Lettî vardır. Bu yüzden bu formlar muhtemelen doğrudur. *Luma*'da şunu fark etmek ilginçtir ki, yukarıda H. 5'de Ebu'l Müneccce Ebu'l Vakt'den alıntı yapmıştır.

⁵⁷ *Geog. Wörterb.*, Register; İbn Hall. II/171 ve devamı.

⁵⁸ Brock. *GAL.* ekler, I/566.

Catalogus codium orientalium Bibliothecæ Academiæ Lugduno Batavæ (1866) elyazması No MDCCXXXI'in 4. cildinde Kuruhî'nin *Camii*'yi Azdî, Tiryâkî ve Guracî'den⁵⁹ nasıl edindiğine dair ilginç detaylar bulunmaktadır. Muhammed b. Mahled b. Abdullah b. Mahled b. İsa el-Temimî el-Endülüsî *Ribât el-Burhan* adlı eserinde Bağdat'ta Dicle kıyısında h. 540 yılının bazı aylarında ona nasıl kıraat ettiğini anlatıyor, diyor ki, "Kadı ve Sufî olan Ebû Amir Mahmud b. el-Kasım b. Muhammed b. Muhammed el-Azdî seni bilgilendirdi (*ahberakum*) 482 yılının Rebiu'l-evvel ayında sen dinlerken ona okundu ve Şeyh Ebû Nasr Abdulaziz b. Muhammed b. Ali b. İbrahim el-Tiryâkî ve Şeyh Ebû Bekir Ahmed b. Abdu's Samed b. Ebu'l Fadl b. Ebû Hamid el-Guracî (Allah onlara rahmet eylesin) seni bilgilendirdi 481 yılının Rebiu'l Ahir ayında sen dinlerken onlara okundu. Üç şeyh de *Camii*'yi Cerrahî'den, ona okuyarak almışlardır. Onlar, Cerrahî ve Mahbûbî *ahberenâ* lafzını kullanmışlardır.

Camii'nin 1283 Meerut baskısı⁶⁰ Leiden elyazmasındakiyle neredeyse özdeş detaylar vermektedir. H. 1'deki isnadda zaten çıkmış olan İbn Tabaraz burada *Camii*'i Kuruhî'den 547 yılı Zilhiccenin ilk on gününde Mekke'de dinleyerek edindiği bilgileri de ekleyerek alan kişidir. *ahberenâ* kalıbını kullanır. Önceleri Kuruhî'nin Leiden elyazmasından tek farkı, Mahbûbî'nin teyid ettiği ek bilgilerdi. Burada ve Leiden elyazmasında Cerrahî'ye, el-Marzubânî künyesi de eklenmiştir.

Sem'anî *Ensâb*'ında (f. 481a) Kuruhî'den Bağdat'ta *Camii*'in tamamını işittiğinden ve ona geri okuduğundan, birçok insanın da bunu duyduğundan bahseder. Ancak onun normal bir râvî olarak bilindiğine dair hiçbir isnad bulamadım. f. 131a'da dedesi Ebû Mansur es-Sem'ani'nin, Ebû Ali es-Sincî ve Ebu'l-Hayr b. Ebû İmran'ın, Ebû İsa'nın kitabını Mahbûbî'den aldığını söylediği Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sarrac es-Sindî'den rivayet ettiklerini söyler.

---

⁵⁹ Bana bu metnin bir mikrofilmni gönderdiği için Or. MSS Uni. Leiden Kth. Müdürü Dr. P. Voorhoeve'a teşekkür borçluyum.

⁶⁰ s. 2

Ebû Hamid Nüshası

Tüccar Ebû Hamid Ahmed b. Abdullah b. Dâvûd el-Mervezî Tirmizî'nin tanınmış râvîlerinden biridir, ancak kendisi hakkında rical edebiyatı eserlerinde buna uygun gelen bir detay bulamadım.

İbn Hayr bu nüshayı *münavele* usulüyle Şeyh Fakih Ebû Bekir Yahya b. Muhammed b. Raidan ve Şeyh İmam Ebû Abdullah Muhammed b. Abdü'r-Rezzâk b. Yusuf el- Kelbî⁶¹ (479-563)'den her ikisinin de Muhaddis Ebû Muhammed Yarbû'nun orjinalinden naklettiği şekliyle almıştır. Onlar da Şeyh, Vezir ve Fakih Ebu'l-Kasım el-Hasan b. Ebû Hafz Ömer b. el-Hasan el-Havzani⁶² (435- 512)'den duyarak almışlardır. *Haddesenâ bihâ* kullanmışlardır. O da, *münavele* ile Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Ardaştanî'den alan babası Ebû Hafz⁶³ (392-460)'dan *haddesenâ bihâ* kullanarak almıştır. Ebu'l-Kasım, Ardaştani'den⁶⁴ icazet aldığı, babasının 445 yılında Hacc esnasında bunu onun için istediğini de ekler. Aynı Hacc'da babası onun için, Ardaştanî'nin hadis aldığı hocalardan biri olan Ebû Bekir Muhammed b. Mansur b. Hamil el-Şehrezûrî'den icazet istemiştir. Bu iki icazet de *haddesenâ bihâ* şeklinde başlanarak gösterilmiştir. Kendisine icazet veren kişiyle direk bağlantısı olmasa da Ebu'l Kasım isnadındaki Şeyhleri azaltmıştır. Şehrezûrî *Camii* 'yi Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim el-Mervezi'den⁶⁵, *ahberenâ* diyerek Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Mervezî (v. 371)'den *heddesena* diyerek, Ebû Hamid'den ve sonra Tirmizî'den almıştır. Ebû Zeyd ve Ebû Hamid *ahberenâ* kullanmıştır. İbn Hayr, yukarıda zikredilen Ebû Muhammed b. Yarbû'nun kitabının, Ebu'l-Kasım el-Hevzenî'den kalan Ebû Nasr eş-Şehrezûrî ile derlendiğini onun da İbn Yarbû'nun belgelendirdiğini ve babasından aldığını ekler.

İbn Hayr bu nüshayı aynı zamanda kendisine yazılı nüsha göndererek icazet aldığı Ebû Muhammed İbn Attab⁶⁶ (433-520)'dan almıştır. İbn Attab ise Ebû

⁶¹ Sila, No. 1187.

⁶² Sila, No. 315; Dibaj, 104.

⁶³ Sila, No. 860

⁶⁴ *Ensâb*, 24b, Ardaştânî'yi verir ve *Geog. Wörterb*, I/198 bölgeyi Ardistan olarak tanımlar. Ben İbn Hayr'ın şekliyle aldım.

⁶⁵ Hatib, a.g.e. No. 197.

⁶⁶ O Abdu'r Rahman b. Muhammed'tir. Bkz. Sila, No. 744; Debbî, No. 986; Dibaj, 150.

Muhammed Mekkî b. Ebû Talib'den⁶⁷ (355-437) Mekkî'nin el yazısının bir kopyasından aldığı icazet ile edinmiştir. *Ahberanî* kullanmıştır. Mekkî; Abdu'l-Vahid b. Ali b. Ahmed el-Abbâsî, onun kardeşi Abdu's-Sâmî ve Ebû Zeyd el-Mervezî'den *haddesenâ* kullanarak hadis alan Ebû Bekir el-Mervezî'den işittiğini söyler. İsnad yukarıdaki gibi devam eder ancak Ebû Zeyd ve Ebû Hamid burada *an* kullanır. Metinde hata ile Hamid yerine Ahmed ismi verilmiştir. İbn Hayr, İbn Attab'ın Ebû Zeyd'den gelen Abbâsî nüshasından hiçbirşeyi eksik bırakmamıştır, ancak Ebû Zeyd'in onun *Kitabu'l menakıb*'in 31-62. bâbları arasını direk olarak Ebû Hamid'den almadığını da beyan eder. O bâbları Ebu'l-Fadl Muhammed b. Abdullah'dan⁶⁸ o da Ebû Hamid'den almıştır. Ebu'l-Fadl ve Ebû Hamid ikisi de *ahberenâ* kullanmışlardır. Şehrezûrî'nin bunu naklettiği nüshaya not düştüğü söylenir ve İbn Yarbû'da bu kısmın kitabında on dört sayfa kapladığını söylemiştir. Fakat bunun yukarıda Şehrezûrî'den alıntı yapılan yerde bahsedilmemesi ilginçtir, belki bunun sebebi bir ihmali telafi etmek içindir.

Ebû Zer Nüshası

Ebû Zer Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Tirmizî; Sam'anî, Yâkût, Zehebî veya İbn Hacer tarafından *Camii*'in râvîleri arasında zikredilmemiştir ve ben de hakkında bir bilgi bulamadım. Ancak İbn Hayr ondan gelen bir isnad vermiştir.

İbn Attab bunu icazet ile Hafız Ebû Ömer İbn Abdu'l-Berr⁶⁹ (368-463)'den *haddesenî bihî* lafzıyla almıştır. O da Ebû ZekeriyaYahya b. Ahmed b. Yusuf el-Seydalanî el-Mekkî'den, o da Ebû Zer'den, o da Tirmizî'den her seferinde *an* kullanarak aktarmıştır.

Kettân Nüshası

Ebû Muhammed el- Hasan b. İbrahim el- Kettân da Ebû Zer gibi Tirmizî'nin râvîleri arasında zikredilmemiştir ve onunla ilgili de bir bilgi bulamadım, ancak İbn Hayr ondan gelen bir isnad vermiştir.

---

⁶⁷ Sila, No. 1276; Ğâyat, No. 3645.

⁶⁸ Geog. Wörterb, I/388.

⁶⁹ Bu, tüm Tirmizî'nin *Camii* nüshaları içerisinde en seçkin isimlerin ortaya çıktığı, aksi takdirde bilinmeyen zinciri bulmak oldukça enteresandır. Bkz. GAL. ekler, I/628 *Dibaj*'a yapılan alıntı 301'de değil 357'de olması gereken yer.

İbn Attab bu nüshayı Şeyh Ebû Amr Osman b. Ebi Bekir b. Hammud b. Ahmed el-Sedefî el-Safakusî'den⁷⁰ (v. 440'dan sonra) *ahberenî bihî* lafzı kullanarak almıştır. O da Hafız Muhammed b. Ali b. Abdu'l-Melik'den⁷¹ onun şeyhi Kettân aracılığıyla Tirmizî'den almıştır. Her seferinde *an* kullanılmıştır.

Bahsettiğimiz son iki nüsha hakkında bilgi verirken İbn Hayr onları İbn Attab'dan aldığını söylemez. Bunu anlaşılsın diye yapmış olabilir ancak gerçek şu ki, İbn Attab onun hocalarından biri olmasına rağmen normalde *haddesenî bihâ* ifadesi bir kişi de, acaba bu bilgi işitilerek mi alındı merakı uyandırır.

Genel Görüş

Bu rivayet zincirleri sorgulandığında, bu rivayet edilenler alıntı yapılan kişilerden midir diye bir soru akla gelir. Şu şaşırtıcıdır ki, Tirmizî'nin en gözde râvîsi olan ve nüshası bu gün kullanılmakta olan Mahbûbî 346 yılında⁷², Tirmizî ise 279 veya bazı kaynaklara göre daha erken bir tarihte vefat etmiş olmalıdır. Mahbûbî'nin ne zaman doğduğunu tespit edemedim, ancak Tirmizî'nin vefatından en az 67 yıl sonra vefat etmiştir ki bu da bize o zamanlar oldukça genç olduğunu gösteriyor. Onun *Camii*'yi bu yaşlarda işitmiş olması tabiatı gereği imkânsız bir durum olmasa da, günümüze ulaşabilmiş olan yegâne metnin, yazarından bu kadar genç biri tarafından aktarılmış olması ilginçtir. Aynı tür bir soru da İbn Sükeyne'nin (v. 607) *Kuruhi*'den (v.548) rivayet ettiği nüshası dikkate alındığında akla gelebilir. Ancak üstesinden gelinemeyecek bir sorun teşkil etmez.⁷³ Diğer nüshalarda beş olduğu halde Kettân'ın nüshasında İbn Attab ile Tirmizî arasında dört tabaka bulunduğu da bilinmelidir. İbn Attab 433'te doğmuş, bu nüshayı kendisinden edindiği Sefakusî ise 440'den sonraları vefat etmiştir. Sefakusî'nin vefat tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur ancak şu anlaşıyor ki İbn Attab o sıralarda en fazla on yaşındaydı.

İbn Hayr 'ın dediğine göre esas metin Ebû Ya'li'nin rivayetlerini içermiyordu ancak Hevzanî'nin babasından aktardıklarıyla tedarik edildi.⁷⁴ Bu kısımda metnin nasıl

⁷⁰ *Sila*, No. 876; Dibaj, 188 ve devamı.

⁷¹ *Geog. Wörterb.*, III/6. bu adama işaret ediyor olabilir.

⁷² Bkz. s. 3.

⁷³ Bkz. s. 6.

⁷⁴ Bkz. s. 4.

elde edildiğiyle alakalı bir belirti verilmiyor ancak sonrasında Ebû Hamid nüshasına geçtiğimizde bu kişilerin normal isnadda belirlediğini görüyoruz⁷⁵ ki bu da, bu bölümün kaynaklarının Mahbûbî'ye kadar değil de Ebû Hamid'e kadar mı araştırıldığını merak konusu yapıyor. Hevzanî ve babasının belirlediği bu isnadda bu kısım la alakalı hiçbir şey söylenmemiştir, fakat bu zaten şaşırtıcı değildir.⁷⁶ Ebû Hamid'in İbn Attâb'dan rivayet ettiği nüshasında Ebû Zeyd'e yapılan atıfta *kitabü'l Menakıb*'ın 31-62 bâblarını doğrudan Ebû Hamid almamıştı. Aslında Ebû Hamid bu bâbları Ebû Zeyd'in aldığı kişiden Ebu'l-Fadl'a nakletmeye muktedir olduğu halde neden böyle olduğu açıklanmıyor. Ebû Zeyl'in doğrudan almayı başaramadığı metnin, kitabın aynı bölümünde olması gibi küçük bir tesadüf de olabilir çünkü metin İbnü'l-Arabî'nin zincirinde zikredilmişti. Ancak şu da ilginçtir ki, H. 1 nüshası, Kuruhi'nin son cüz dışında tüm kitabı, *Menakıb İbn Abbâs* kısmından sonuna kadar genişleterek Azdî, Guracî ve Tiryâkî'den aldığını, bu bölümün ona Herevî tarafından tedarik edildiğini söyler. Bu durum 42. bâbdan kitabın sonuna kadar bu şekilde gitmektedir. Üç kişi açıkça tüm *kitabü'd deavat*'ı edinebilmişlerdir. Aksi halde bu metin ve İbnü'l-Arabî'nin isnad zincirinde zikredilen metin arasında yakın bir uyuma olmaktadır. Son bölümüne bakarak acaba eserin belli bir çeyreğinde karışıklık mı oldu diye düşünülebilir. Leiden elyazmasıyla Meerut baskısı, H. 1'deki isnad zincirini vermekle, bu eksikliğe bir göndermede bulunmamış oluyorlar. Eğer bu şaşırtıcı geldiyse, H. 2'nin Kuruhi'ye Azdî'nin tüm eseri kendisine aktardığını söyletmesi ve H. 4'ün aynı şeyi Kuruhi'ye Azdî ve Guracî için söyletmiş olması aslında daha şaşırtıcıdır. H. 5'deki isnad zincirlerinden birinde Azdî, Mahbûbî'den doğrudan alıntı yapmakla tanıtılmış, ancak bu muhtemelen bir hatadır çünkü aynı eserdeki öbür zincir onun Cerrahî'den onun da Mahbûbî'den aldığını söylemektedir.⁷⁷

Bize söylendiğine göre Ebû Hafz, Ebû Hamid nüshasını Ardaştanî'den o da Şehrezûrî'den almıştır, ayrıca oğluna o ikisinden icazet istemiştir. Ancak Şehrezûrî'yi gerçekten görmüş olsaydı neden doğrudan Ardaştanî'ni karıştırmadan ondan rivayet

---

⁷⁵ Bkz. s. 8.

⁷⁶ S. 5'de aynı metnin nasıl Heytam kanalıyla gelip Tirmizî'ye kadar uzanan bir zincirle edinildiği görülmüştü.

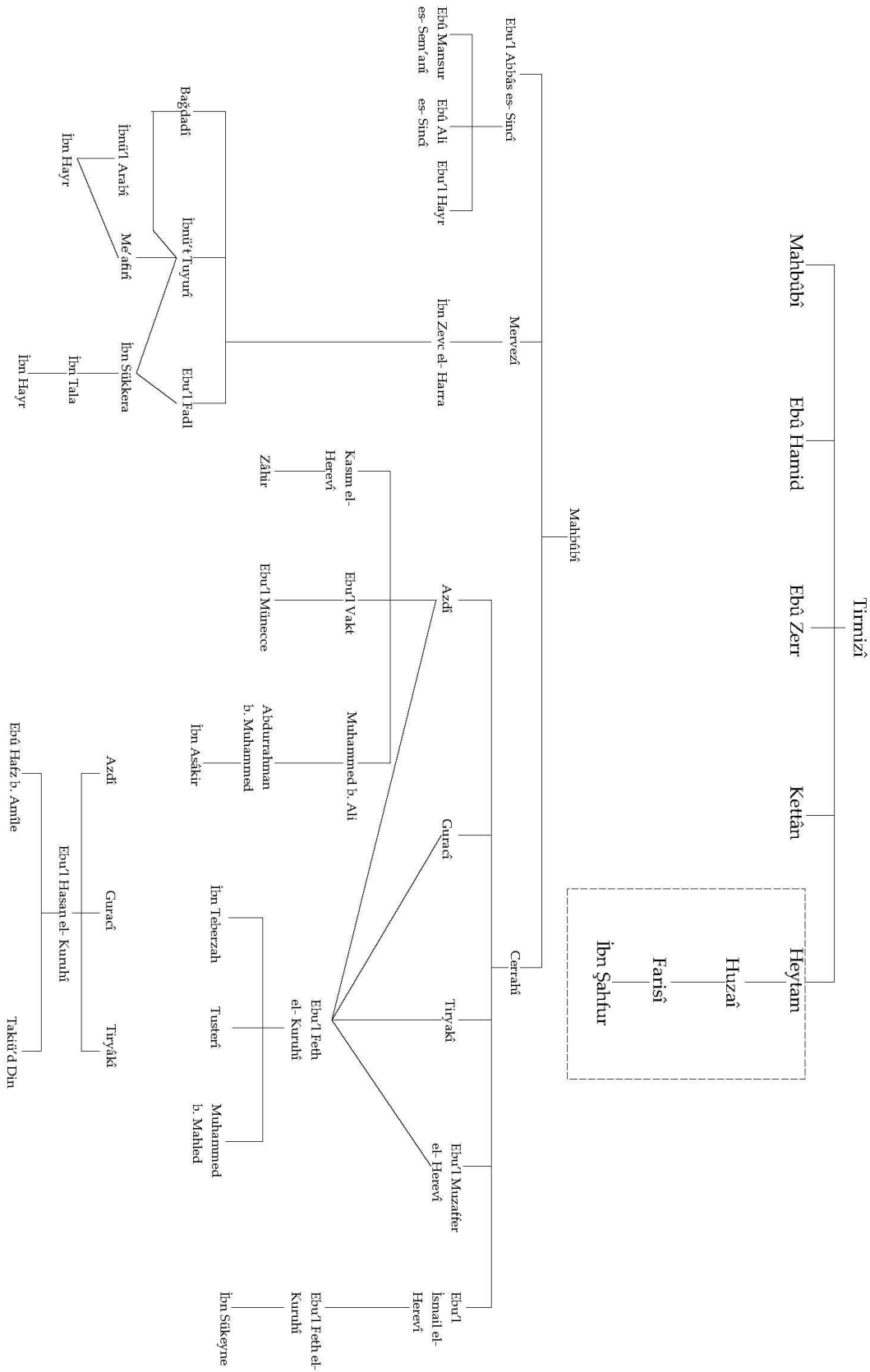
⁷⁷ H. 3 (s. 6 ve sonrası), H. 4 (s. 20) ve H. 5 (s. 44) Kuruhi'nin Azdî'den, herhangi bir eksik olduğunu belirtmeksizin alıntı yaptığını verdiği yer.

etmek istemedi? Bu iki kişiyi tanımayan oğlu için icazet istemek oldukça kayda değer bir husustur.

Tirmizî'den gelen rivayetlerin zincirleri, eserin önemine kıyasla ilginç gelecek kadar az sayıdadır. Ancak bunun açıklamasını öne sürmek kolaydır. Her ne kadar *Camii* uzun süredir itibar görmekteyse de bu her daim böyle değildi. İlk zamanlar o kadar övgüyle bahsedilmiyordu ve ancak birkaç yüzyıl sonra muteber kaynaklardan birisi olarak genel kabul görebildi. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî, hepsi Tirmizî'den önce kabul görmüşlerdir⁷⁸. Ayrıca hepsinin de nüshalarını aktaran çeşitli rivayet zincirleri bulunmaktadır. İşte bu yüzden Tirmizî'nin eserinin önemi bir süre boyunca yeteri kadar anlaşılamadığı için buna binaen onun aktarımında da eksiklikler görülmüştür.

---

⁷⁸ Goldziher, *M.S.*, II/262.

CAMİÜT TIRMİZİ NÜŞALARININ RİVAYET ŞEMALARI

